

PAPER DETAILS

TITLE: Kur'an'da `Lâ/??` Edatinin Hazfi ve Meallerdeki Çevirisi

AUTHORS: Servet DEMIRBAS

PAGES: 43-64

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2441138>

Dini Tetkikler Dergisi

e-ISSN: 2645-9132
Cilt: 5 Sayı: 1 (Temmuz 2022)

Kur'an'da 'Lâ/ل' Edatının Hazfı ve Meallerdeki Çevirisi

Servet Demirbaş	
Öğr. Gör. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı Ankara/Türkiye	
sdemirbas@ybu.edu.tr	ORCID: 0000-0001-6415-2140

Makale Bilgileri		
Tür Araştırma Makalesi		
Geliş Tarihi 22 Mayıs 2022	Kabul Tarihi 29 Haziran 2022	Yayın Tarihi 31 Temmuz 2022
Atıf Demirbaş, Servet. "Kur'an'da 'Lâ/ل' Edatının Hazfı ve Meallerdeki Çevirisi= <i>The Omitting the Use of the Preposition 'lâ/ل' in the Qur'ân and It's Equivalent in Turkish Qur'ân Translations</i> ". <i>ULUM</i> 5/1 (2022), 43-64. https://doi.org/10.54659/ulum.1119811		
CC BY-NC 4.0 Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial Lisansı altında lisanslanmıştır.		

Kur'an'da 'Lâ/Û' Edatının Hazfı ve Meallerdeki Çevirisi

Öz

Kur'an ilk muhataplarının dili olan Arapçayla indirildiği için cümle yapısında ve edebî üslubunda bu dilin bütün özelliklerini barındırmaktadır. Arapçanın öne çıkan özelliklerinden biri de az lafızla çok anlam ifade eden ihtisardır. İhtisarı oluşturan farklı unsurlar içinde yer alan hazif üslubu (eksiltme), metin içindeki bazı öğelerin değişik ipuçlarına ve siyakın delaletine dayanılarak terkedilmesini ifade etmektedir. Hazif üslubunda cümleyi oluşturan lafızlara yansımayan manalar kastedildiğinden muhatapları etkileyen bir durum söz konusudur. Allah Teâlâ, Kur'an'da kendi muradını içerisinde hazif üslubunun en güzel şekilde yer aldığı cümle yapısıyla insanlara ulaştırarak ilahî hitapla muhataplar arasında etkileşim ve bütünlük oluşturmuştur. Eksiltili ifadelerde anlamın bir kısmı muhatapların idrakine bırakılarak söz ile muhatap arasında güçlü bir iletişim oluşturulmaya çalışılır. Bu bağlamda Kur'an nazmında bazı edatların hazif edilmesi gerek dilbilimleri gerekse tefsir açısından araştırılması gereken önemli konular arasındadır. Müfessirler ilk dönemlerden itibaren Kur'an bütünlüğünü dikkate alarak onun nazmındaki hazif edilmiş unsurları tespit etmeyi önemli tefsir faaliyetleri arasında görmüşlerdir. Çağdaş dönemde tefsir çalışmaları içerisinde yer alan tercüme ve meal çalışmalarında hazif edilmiş öğelerin çevirisi dikkat çeken sorunlar arasındadır. Bu çalışma, olumsuzluk ifade eden "Lâ" edatının Kur'an'da hazif edilmesini ve Türkçe meallerdeki çeviri problemini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Kur'an, Meal, "Lâ/Û" Edatı, Hazif, Çeviri

The Omitting the Use of the Preposition 'lā/û' in the Qur'ān and It's Equivalent in Turkish Qur'ān Translations

Abstract

Since the Qur'ān was revealed in Arabic, the language of its first interlocutors, it contains all the features of this language in its sentence structure and literary style. One of the prominent features of the Arabic language and the Qur'ān is abbreviation (*ikhtisār*); it means a lot with little words. The omission (*hazf*) style, which is among the different elements that make up the specialization, expresses the abandonment of the elements in the text based on different clues and the indication of black. Since the meanings that are not reflected in the words that make up the sentence are meant in omission, there is a situation that affects the interlocutors. The Qur'ān, which uses the omission, which is one of the important language features of Arabic, in the most concise way, has kept it active by directing the emotions, minds and perceptions of its interlocutors to the message it wants to convey. Allah almighty has created interaction and integrity between the addressees with divine address by conveying his will in the Qur'ān to people with the sentence structure in which the heirloom style is most beautiful. It aims to direct the completion of a part of the

meaning in elliptical expressions with some of its elements to the understanding and research of the interlocutors and to create a triple and strong communication between the speaker, the addressee and the word between them. In this context, the preparation of some prepositions in the Qur'ānic verse is among the important issues that need to be investigated in terms of linguistics and tafsīr. From the earliest times, tafsīr scholars have considered the integrity of the Qur'ān to identify the elements that have been written in his verse as one of the important tafsīr activities. Translation studies, which are among the most important tafsīr studies in the contemporary period, are also among the important problems. This study examines the use of the negative preposition "lā" and its translation in Turkish Qur'ān translations.

Keywords

Tafsīr, Qur'ān, Translations, Preposition "lā/ل", Omission (Hazif), Translation

Giriş

Hazif üslubu, sözlü bir hitap olması yönüyle Kur'an'ın en önemli özelliklerinden biridir. Aslında hazif, sadece Kur'an'ın ve Arapçanın değil bütün dillerin ortak yönlerindendir. Hazif üslubunda lafızlara yansımayan manaların kastedilmesi ya da anlaşılması söz konusu olduğundan gizemli bir hal arz etmektedir. Arap dilinin özelliklerinden biri de kelamı manayı ihlal etmeyecek lafızlardan arındırarak veciz bir şekilde muhataplara ulaştırmaktır. Bu özellik "kelamda asıl olan ihtisardır" sözüyle ifade edilmiştir. Arapçanın dil özelliklerinden biri olan hazif olgusunu en fasih ve en belîğ bir şekilde kullanan Kur'an, muhataplarının akıllarını ve duygularını kendisine yönlendirerek sürekli aktif tutmuştur. Allah Teâlâ, insanların bir benzerini getirmekten aciz kaldıkları Kur'an'da kendi muradını içerisinde hazif üslubunun en güzel şekilde yer aldığı lafızlarla insanlara ulaştırarak ilahî hitapla muhataplar arasında bir bütünlük oluşturmuştur. Çünkü unsurlarından bir kısmı hazif edilerek söylenen eksilteli ifadelerde anlamın bir kısmını muhatabın idrakine ve algısına havale etmek, sözün sahibi, muhatabı ve aralarındaki söz arasında üçlü ve güçlü bir iletişim oluşturmaktadır.

Hazif üslubu, bir yönüyle dilin sözdizimini ve gramerini diğer bir yönüyle de söz sahibinin hazifle ulaştırmak istediği farklı edebî manaları ilgilendirdiği için Kur'an araştırmalarında ve tefsirde her zaman dikkatleri üzerine çekmiştir. Zaman içerisinde hazif konusunda çok farklı görüşler ve ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Kur'an'daki hazif üslubunu anlamak, dilin yapısındaki sözdizimini bilmenin ötesinde nüzul dönemi Araplarının kültürünü ve sosyal yaşantılarını bilmeyi de gerektirmektedir. Sadece lafzî yaklaşımlar ve literal tahliller çok kere söz sahibinin hazifdeki maksadını tam olarak keşfetmeye yeterli olmayabilir. Kur'an'ın anlaşılmasında hem metin içi hem de metin dışı bağlamların önemi büyüktür. Bu itibarla Kur'an'ın ihtiva ettiği hazifleri takdir edip anlamlandırmakta her iki bağlama fazlasıyla ihtiyaç vardır. Diğer bir ifadeyle Kur'an'daki haziflerin tespitinde ve anlamlandırılmasında dil-bağlam, dil-kültür ve mütekellim-muhatap ilişkilerinin göz ardı edilmemesi gerekir.¹

Hazif ve eksilteli ifadeler bütün dillerin ortak özellikleri arasında olsa da ihtisar ve îcâz yöntemiyle öne çıkan Arap dilinde edebiyat, estetik ve anlam zenginliği yönleriyle daha dikkat çekici bir konumda olduğu için tarihi süreçte teşekkül eden sarf, nahiv ve belagat gibi dilbilimlerinde, 'ulûmü'l-Kur'ân eserlerinde ve

¹ Kutbettin Ekinci, *Kur'ân'da Hazf* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 5.

tefsirlerde sürekli araştırılan konular arasında yer almıştır. Arap dilindeki hazif olgusu ilk dönem gramer eserlerinde değişik vesilelerle gramer konuları arasında dağınık bir şekilde ele alınmıştır. Sibeveyhî (öl. 180/796), Arap dilindeki hazifleri genellikle “kesreti isti'mâl” yani kelimenin çok kullanımı nüktesi, “makâm” yani sözün bağlamı ve benzeri sebeplerle açıklamıştır.² Müberred (öl. 286/900), Arap dilindeki hazif konularını incelediği *el-Muktedab*'da özellikle hazfe delalet eden karinenin önemi üzerinde durmuştur.³ İbn Cinnî (öl. 392/1002), Arap dilindeki hazif olgusunu “Şecâ'atü'l-Arabiyye” Arap dilinin cesareti başlığı altında incelemiştir.⁴ İbn Hişâm en-Nahvî (öl. 761/1360), Arap gramerini bütün yönleriyle incelediği *Mugni'l-lebîb* isimli eserinde hazif konusunu farklı bağlamlarda inceledikten sonra hazfın gerçekleşmesinin şartlarını bir araya getirmiştir.⁵

Hazif üslubu Arap dilinin edebî yönünü oluşturan belagat ilminde daha çok muhatabın haline uygun söz söylenirken mütakellimin kastettiği derinlikli manaları ifade etmesi ve edebî sanatlardan biri olması yönüyle incelenmiştir. Abdülkâhir el-Cürcânî (öl. 471/1078), *Delâilü'l- i'câz*'da “el-Kavl fi'l-hazf” başlığı altında nazm teorisi açısından hazif üslubunun içerdiği anlamları ele almıştır.⁶ Sekkâkî (öl. 626/1229), *Miftâlu'l-'ulûm*'un belagati ilgilendiren bölümlerinde farklı vesilelerle hazif konusunu işlemiştir.⁷ Hazif konuları klasik dönemde yazılan gramer ve belagat eserlerinin tamamında çeşitli başlıklar altında farklı şekillerde ele alınmasının yanı sıra ilk dönem dilbilimsel tefsirler başta olmak üzere bütün tefsirlerde yeri geldikçe değinilmiştir.

Çağdaş dönemde hazif üslubu daha derinlikli olarak konusu sadece hazif olan telif eserlerde,⁸ akademik tezlerde⁹ ve makalelerde¹⁰ ele alınmıştır. Bu çalışmalar hazif konusunu genel bakış açısıyla ele alan çalışmalar olup bazıları “Lâ” edatının hazfına çok kısa ifadelerle yer vermişlerdir. Konusu sadece “Lâ” edatı

² Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber Sibeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mek-tebetü'l-Hâncî, 1408/1988), 1/115, 144, 159, 280.

³ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred el-Ezdî, *el-Muktedab* thk. Muhammed Abdülhâlik Uzayme (Kahire: b.y., 1415/1994), 4/429.

⁴ Ebû'l-Feth Osmân b. Cinî el-Mevsilî el-Bağdâdî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Mısır: el-Mek-tebetü'l-İlmiyye, 1371/1952), 2/360-364.

⁵ Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî, *Mugni'l-lebîb an kütübi'l-e ârîb*, thk. Abdullatif Muhammed el-Hatîb (Kuveyt: Dâru't-Turâsî'l-Arabî, 2000), 6/318.

⁶ Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî, *Delâilü'l- i'câz*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Ka-hire: Mektebetü'l-Hâncî, 1989), 146-172.

⁷ Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf es-Sekkâkî, *Miftâlu'l-'ulûm*, thk. Naîm Zarzûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İl-miyye, 1407/1987), 176, 206, 224, 228, 277, 278.

⁸ Abdülvâhid Muhammed Behcet, *Hükmü'l-hazf ve'l-ihstâr* (Amman: Mektebetü Dendis, 2000); Mustafâ Abdüsselâm Muhammed Ebû Sâî', *el-Hazfî'l-belâğî fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (Kâhire: Mektebetü'l-Kurân, ts.); Ahmed Afîfî, *Zâhiratü't-tahfîf fi'n-nahvî'l-Arabî* (Beyrut: ed-Dâru'l-Misriyyeti'l-Lübnaniyye, 1417/1996).

⁹ Kutbettin Ekinci, *Kur'an'da Hazf* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013); Cumali Bütün, *Bakara Sûresinde Terkip Arızalarında Hazif* (Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

¹⁰ Halil İbrahim Kaçar, “Türkçe Meallerin Eksiltili Kullanımlar (Hazif Üslubu) Açısından Değerlendirilmesi” *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2006/1), 169-189; Osman Kara, “Şart Cümlelerindeki Haziflerin Kur'an Çevirilerine Yansıtılması Sorunu” *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi* 6 (Eylül 2021), 27-48.

olan tek bir çalışmada ise Kur'an'da yer alan bütün "Lâ" edatları farklı yönleriyle incelenmiştir.¹¹ Bizim çalışmamız sadece "Lâ" edatının hazfını Kur'an perspektifinden ve meallerdeki çevirileri yönünden inceleyeceğinden diğer çalışmalardan daha farklı bir konumdadır. Bu çalışmada, hazif kavramsal çerçevede ele alındıktan sonra "Lâ" edatının Kur'an'daki hazfı incelenecektir. İkinci aşamada hazfedilmiş "Lâ" edatının seçilen bazı meallerde çevirisinin nasıl yapıldığı karşılaştırmalı olarak ele alınarak aralarındaki farklılıklar tespit edilmeye çalışılacaktır.

Konunun anlaşılmasında öncelikle tefsirler incelenerek kendisinde "Lâ" edatının mahzûf olduğu ayetler tespit edildikten sonra seçilen meallerden tercümenin ne şekilde olduğu incelenecektir. Çalışmada, Elmalılı Hamdi Yazır,¹² Süleyman Ateş,¹³ Diyanet İşleri Başkanlığı,¹⁴ Kur'an Yolu¹⁵ ve Hasan Tahsin Feyizli'nin¹⁶ mealleri incelenecektir. Söz konusu meallerden yapılan alıntılarda mütercimlerin imlalarına müdahale edilmeden olduğu gibi aktarılacaktır.

1. Hazif

Hazif (الحذف), bir şeyi koparmak, düşürmek,¹⁷ kesilip atılan şey,¹⁸ anlamlarınadır. Çekirdek ve çakıl taşı gibi küçük şeyleri iki parmak arasına alarak hızlıca atmak gibi anlamları da içermektedir.¹⁹ Bu bağlamda Araplar, deriden koparılıp atılan parçalara (خُذَافَةُ الْأَدِيمِ) dedikleri gibi saçları tıraş edip fazlalıklarını kesip düzeltmeye de (تَحْذِيفُ الشَّعْرِ) tabirini kullanırlar.²⁰ Bir şeyi uzaklara atmak için kullanılan sapan ve mancınk gibi aletlerin genel adı da (مِخْذَفَةٌ) *mihzefedir*.²¹ Bir Sanat erbabının yaptığı eserdeki kusurları düzeltmek için fazlalıklarını kesip atarak güzel bir şekle koymasına (خَذَفَ الصَّانِعُ الشَّيْءَ أَي سَوَّاهُ تَسْوِيَةً حَسَنَةً) denilir.²² Bütün bu lügavî manalar değerlendirildiğinde hazfın içeriğinde ortak noktanın bütünü parçası olmak, düzenlemek

¹¹ Na'îm Sâlih Saî'd Nu'ayrât, *Lâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm-Dirâse Nahviye* (Filistin: Câmiatü'n-necâh el-'Vataniyye, Dirâsetü'l-mâcisrît, 2007).

¹² Elmalılı Hamdi Yazır'ın meâlî farklı formatlarda sadeleştirilerek Basımları yapıldığından Eser Neşriyat tarafından 1971 tarihinde İstanbul'da basılan *Hak Dini Kur'an Dili* tefsiri içindeki meâlî esas alınacaktır.

¹³ *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâlî*, çev. Süleyman Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.)

¹⁴ *Kur'an-ı Kerim Meâlî*, çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 16. Basım, 2011).

¹⁵ *Kur'an-ı Kerim Meâlî*, çev. Hayrettin Karaman, vd. (İstanbul: İleri Haber Ajansı Yayınları, 8. Basım, 2020). (Bu meal Kur'an Yolu Tefsirinden alınmıştır)

¹⁶ *Feyzül-Furkan Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâlî*, çev. Hasan Tahsin Feyizli (İstanbul: Acar Basım, 4. Basım, 2007).

¹⁷ Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'ayn*, thk. Abdulhamîd Hundâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), "hzf", 3/291.

¹⁸ Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh: Tâcu'l-luga ve sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), "hzf", 4/1341; İsmail Durmuş, "Hazîf" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 17/122-224.

¹⁹ Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415/1995), "hzf", 1/447.

²⁰ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, thk. Âmir Ahmed Haydar, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), "hzf", 10/48.

²¹ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, "hzf", 1/447.

²² Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), "hzf", 177.

ve güzelleştirmek için koparıp atmak, eksiltmek gibi manaların olduğu görülür. Bu lügavî manaların hazif kelimesinin kullanıldığı ıstılâhî manalarla kuvvetli irtibatı vardır.

Hazif kavramı, lügavî manalarını çağrıştıracak şekilde dilbilimlerinde ve Kur'an ilimlerini ihtiva eden eserlerde birbirine yakın tariflerle tanımlanmıştır. İbn Sinân el-Hafâcî (öl. 466/1073), *Sırru'l-fesâha*’da hazfi tanımlarken “bir maksada bağlı olarak hazfe delalet eden bir karine ve ipucuyla bilinip anlaşılabilir bazı cüzlerin cümlelerin bünyesinden düşürülmesi” ifadelerini kullanmıştır.²³ İbn Cinnî’nin hazif tanımı da şöyledir: “Hazfe delalet eden bir delil ve işaretle cümleyi, cümlelerin cüzlerini, harfi ya da harekeyi düşürmektir.”²⁴ Abdülkâhir el-Cürcânî, hazfi cins ve fasıllarıyla tanımlamaktan ziyade arazları üzerinden hareketle hazfin faydalarını anlatmıştır. Hazfin, titizlik gerektiren hassas bir yöntem, kaynağı latif, adeta sihre benzeyen hayret verici bir durum olduğunu söyleyen Cürcânî, bazı durumlarda hazfin zikirden, susmanın konuşmaktan daha fasih ve daha etkili olduğunu ifade etmiştir.²⁵

Hazif, ‘ulûmü’l-Kur’ân eserlerinde ıstılah olarak şöyle tanımlanmıştır: “Cümleyi oluşturan cüzlerden bir kısmının veya (birbirine bağlı cümleler arasından) bir cümlelerin tamamının, hazfe delalet eden bir karine ve ipucuna dayanılarak düşürülmesidir.”²⁶ Gerek dilbilimcilerin gerekse tefsir ehlinin yaptıkları hazif tanımları birbirine çok yakındır. Bu tanımların ortak noktası, hazfe delalet eden bir karinenin olması ve hazfedilen cümlelerin bir cüzü ya da cümlelerin tamamı olmasıdır.

İlimlerin teşekkül ettiği ilk dönemlerde hazif, ızmâr, îcâz ve iktisâr kavramları çok kere birbirlerinin yerine (müterâdif) kullanılmışlardır. Ancak Zerkeşî, bu kavramların birbirinden farklı olduklarını söylemiştir. Buna göre, hazfe delalet eden herhangi bir delil olmadan kelimadan bazı cüzleri düşürmek iktisârdır. Kelamda herhangi bir cüzü hazif etmeden az lafızlarla çok manalar ifade etmek (îcâzu’l-kasr) îcâzdır. Kelamdan bir cüz hazif edilip i’râb gibi bir eseri ve alameti cümlede bırakmak ızmârdır. Bütün bunlar hazif kavramıyla kastedilene yakın olsalar da aralarında bazı farklılıklar söz konusudur. Hazifde düşürülen cüzlerin i’râb açısından herhangi bir izi geri kalmaz. Örneğin, muzari fiili nasb eden ya da cezm eden bazı edatların cümleden düşürülüp i’râblarının cümlede bırakılması hazif değil ızmârdır.²⁷

Dilde asıl olan bütün öğelerinin zikredilerek cümlede yer almasıdır. Hazif, kelama sonradan arız olan bir durumdur. Bu itibarla öğelerin cümlede zikredilmesi asıl, hazif edilmesi onun fer’i durumundadır. Allah Teâlâ, cahiliye dönemi Araplarına talâkatı lisaniyye zevki ve edebî istidat vererek kendilerini Kur’an’ın îcâzını, i’câzını, fesahat ve belagatini anlayabilecekleri seviyeye ulaştırmıştır. Bunun sonucunda sözlü kültürün hâkim olduğu bu dönemde ihtisâr, îcâz, az ve öz lafızlarla çok manalar ifade etmek en büyük meziyetler arasında yer almıştır. Bu meziyetlere riayet ederek söz söyleyebilmek için zamanla Arap dili hazifli anlatımların en yaygın olduğu diller arasında yer almıştır. Buna bağlı olarak karinelerin delaletiyle anlaşılabilir lafızlara cümlede yer vermek çok kere bir noksanlık ve zaaf olarak değerlendirilmiştir. Kur’an, nüzul

²³ İbn Sinân el-Hafâcî, *Sırru'l-fesâha*, thk. Ali Fûde (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1305/1932), 199.

²⁴ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2/354.

²⁵ Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 146.

²⁶ Burhâneddin Muhammed ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Mektebetü Dâri't-Turâs, ts.), 3/102.

²⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, 3/102.

dönemi Araplarının kullandığı dilin özellikleriyle nazil olduğu için hazfın ve îcâzın en güzel örneklerini barındırmaktadır.

Hicrî birinci asrın ilk yarısından sonra dilbilim çalışmalarıyla birlikte Arap dilinde ve Kur'an'daki hazif üslubu da sürekli gündemde olmuştur. Nahivciler, hazif konusunu daha çok i'rab ve cümle yapısı açısından araştırırken belagatciler edebî yönden kelamın muktezâyı hale uyumluluğu ve cümleye kattığı anlam zenginliği açısından incelemişlerdir. Hazif, Kur'an'ın sıklıkla kullandığı önemli dil üsluplarından biri olduğu için müfessirler 'ulûmü'l-Kur'an eserlerinde ve tefsirlerde hazif konusunu hem nahiv ham de belagat yönüyle incelemişlerdir.

1.1. Hazfın Şartları

Söz sahibinin asıl maksadı zihninde tasarladığı manaları birbiriyle irtibatlı lafızlar vasıtasıyla muhataplarına eksiksiz olarak ulaştırmaktır. Mütekellim bu faaliyeti yürütürken sözü hafifletmek, îcâz ve ihtisar yapmak, vakit darlığı yani sözü uzun uzadıya söyleyecek kadar zamanın olmaması, şiir vb. nazım türü sözlerde kâfiyeye ve fâsılaya riayet etmek gibi sebeplere dayalı olarak yaptığı haziflerin sahih ve geçerli olması için hazfe delalet eden bir delil ve karinenin olması hazfın en önemli şartıdır. Hazfı belirleyen bu delil ve karineler aklî, naklî, şerî ve örfî olduğu gibi insanların adet ve geleneklerini içine alan kültürleri, sözün siyâk ve sibâkı, dil kuralları ve benzeri şeyler de birer karine olarak değerlendirilir.²⁸

Farklı maksatlar için hazifli ifadelere başvuran mütekellim, öncelikle hazfe delalet eden bir karinenin ve ipucunun varlığına ve hazifli ifadenin manasının muhataplar tarafından anlaşılır olmasına dikkat etmesi gerekir. Aksi halde kelimada ihlâl ve ta'kid²⁹ meydana gelir. İbn Hişâm (ö. 761/1360) ve Süyûtî (öl. 911/1505), hazfın şartlarını tafsilatlı olarak açıklamışlardır.³⁰ Bu şartlardan en önemlisi hazfe delalet eden bir karine ve delilin olmasıdır. Diğer şartlar hep bu şartın teferruatı mesabesinde olup daha çok dilin gramer yönünü ilgilendirmektedir. İbn Cinnî, herhangi bir karine ve delil olmadan yapılan haziflerde muhataptan hazfedilen unsur bulup tayin etmesini ve manasını anlamasını beklemenin bir tür zorlama olacağını söylemiştir.³¹

Kelamda hazfın olduğuna delalet eden karine iki yönlüdür. Biri, muhatabın karineden hareketle söylenen sözde eksiltile bir ifade olan hazfın varlığını anlaması, diğeri ise aynı karineden hareketle hazfedilen öğeyi bulup tayin etmesidir. Bunlardan birincisine "zât-ı hazfe karine" ikincisine "ta'yîn-i hazfe karine" diye isim verilir.³² Kelamda hazfın varlığına delalet eden karineler en genel manada lafzî/makâlî, aklî ve hâlî olmak üzere üç kısımdır.

Lafzî karîne, daha çok dilin cümle yapısı ve gramer yönünü ilgilendirir. Muhatap, dilin iç dinamiklerinden hareket ederek hazfın varlığını anlayıp mahzûfu tayin edebilir. Lafzî karinede en belirleyici unsur i'râb olgusudur. Dil dışı diğer karineler ise hazfı tespit ve tayinde lafzî karineye yardımcı olur. Hazfın tespit

²⁸ Durmuş, "Hazif", 17/122.

²⁹ Ta'kid: "Lafızda ya da manadaki karışıklık ve bozukluk sebebiyle sözün manaya delaletinin açık olmaması; güç anlaşılır biçimde olmasıdır." Bk. Celâlüddîn Ebu'l-Meâlî Muhammed el-Hatîb el-Kazvînî, *Telhîsü'l-miftâh* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, ts.), 8.

³⁰ İbn Hişâm el-Ensârî, *Mugni'l-lebîb*, 6/318-319; Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed b. Ali (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006), 2/145-160.

³¹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2/354.

³² Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-me'ânî* (İstanbul: Üçler Matbaası, 1977), 262-263.

ve tayininde karinenin aklî olması, muhatabın aklî melekelerini, ilmî birikim ve tecrübelerini devreye koymasındır. Akıl, mahzûf takdiri olmadan kelamın manasının sahih olmadığını idrak eder. Hazfa delalet eden karinenin hal karinesi yani dil kurallarının dışında başka karinelere olması ise sözün söylendiği bağlam, muhatabın içinde bulunduğu ortam, yaşadığı kültür, mütekellimle olan ilişkisi gibi sebeplere bağlı karinelere dir. Mütekellim bütün bu karineleri nazarı dikkate alarak hazif ameliyesini gerçekleştirdiği gibi muhatap da yine bu karinelere hareketle hazfı tespit ve tayin ederek doğru anlama ulaşmaya çalışır.³³

1.2. Hazif Çeşitleri

Hazif üslubu Arap dilinde ve Kur'an'da çok geniş şekilde kullanılmıştır. Hafiflik, çok kullanım, tekrardan kaçınmak, hazfedileni yüceltmek ya da küçük düşürmek, îcâz, ihtisâr ve ittisâ temin etmek, abesten kaçınmak, dildeki yaygın kullanıma tabi olmak, hazfedilen ögenin muhatap tarafından bilinmesi, sözün anlam alanını genişleterek umum kastetmek, muhatabın dikkatini çekmek ve zihnini sürekli uyanık tutarak söylenen söze yönlendirmek, hazif edilen ögeyi söyleyecek kadar vakit olmaması, gerektiğinde mahzûfu inkar etme ve benzeri sebeplere dayalı olarak edatlar, isimler, fiiller ve cümleler hazif edilir.³⁴

Cümlelerin bir cüzü hazif edilip başka bir cüzün mahzûfun yerine getirildiği durumlarda hazif vacip yani zorunlu görülür. Örneğin, لا edatından sonra gelen mübtedanın haberi umum ifade eden fiillerden olursa, لا'nın cevabı haber yerine getirilerek haber zorunlu olarak hazif edilir.³⁵ Lafzî bir delile veya karineye dayalı olarak yapılan hazifler ise caiz görülmüştür. Örneğin, ikili diyaloglarda soru cümlesinden sonra cevap veren kişinin cümlede fiili hazif etmesi caiz bir haziftir.³⁶ Belli bir kaide ve kurala tabi olmaksızın Arapların dildeki yaygın kullanıma tabi olarak yaptıkları hazifler de semâ' hazifler olarak değerlendirilir. Örneğin, Araplar gelen bir kişiye اهلاً وسهلاً derler. Bu cümlede أَتَيْتَ ve وَطِئْتَ fiilleri herhangi bir kurala bağlı olmaksızın dildeki kullanıma binaen semâ' olarak hazif edilmiştir.³⁷

Edebî bir sanat kabul edilen hazif, ayrıca hazfu'l-iktitâ', hazfu'l-iktifâ, hazfu'l-ihtibâk ve hazfu'l-ihtizâl kısımlarına ayrılır. Cümle içinde kelimenin bazı harflerini hazif etmek hazfu'l-iktitâ'dır. "Başınızın (bir kısmını) mes edin."³⁸ ayetinde takdir بعض رؤسكم idi. بعض kelimesinin ilk harfi bırakılmış, diğerleri hazif edilmiştir. Cümle içinde aralarında gereklilik yani telâzüm olan iki kelimedenden birinin zikredilip diğerinin hazif edilmesi hazfu'l-iktifâdır. سَرَابِيلٌ تَقِيكُمْ الْحَرَّ "Sizi sıcağın koruyacak elbiseler verdi."³⁹ ayetinde sıcağın mülâzimi olan "البرد" soğuk hazif edilmiştir. Cümle içinde birbirine zıt veya benzer lafızlardan birinin hazif edilip diğerinin ona delâlet etmesiyle yetinmek hazfu'l-ihtibâkdır. وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعُقُ وَمَثَلُ (الْأَنْبِيَاءِ وَ) الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ ayetinde cümle iki bölüme ayrılmış, ihtibâkli hazifler parantez içerisinde gösterilmiştir.

³³ Teftâzânî, *Muhtasarul-me'ânî*, 262-265; Ekinci, *Kur'an'da Hazf*, 16-23.

³⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, 3/108-111; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/145-160.

³⁵ Nüreddîn Abdurrahmân el-Câmî, *Molla Câmî /el-Fevâidü'z-zıyâiyye* (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts.), 83-85.

³⁶ Sibeveyhi, *el-Kitab*, 1/224.

³⁷ Câmî, *Molla Câmî /el-Fevâidü'z-zıyâiyye*, 92-93-98.

³⁸ el-Mâide 5/6.

³⁹ en-Nahl 16/81.

(والَّذِي يَنْعِقُ بِهِ) (Peygamberler ile) inanmayanların hali / bağırp çağırın (ile kendisine bağırlıp çağırılanın) hali gibidir. Kelamda kendileri bulunmadan da anlamın tamam olduğu kelime veya cümleleri hazif etmek suretiyle yapılan hazifler de hazfu'l-ihizâldir. İşte, bir karine ve delile dayanılarak edatların, isimlerin, fiillerin ve cümlelerin hazfı, hazfu'l-ihizâle dahildir.⁴⁰

2. "Lâ" Edatının Hazfı

Lafzî ya da manevî karinelerin varlığına bağılı olarak cümleler ve cümleleri oluşturan isimler, fiiller ve edatlar hazif edilir. Edatlardan maksat, kendi manalarını isme ya da fiile bitişerek ifade eden; kelimenin üç kısmından birini oluşturan hurûfü'l-meânî diye isimlendirilen harflerdir. Edatlar, çok kere ihtisâr ve îcâzın gerçekleşmesine bağılı olarak cümlelerin, fiillerin ve isimlerin yerinde geldikleri için kendilerinin hazif edilmesi kıyas dışı kabul edilmiştir. Çünkü kelamı ihtisâr için getirilen bir edatın ihtisâr için tekrar hazif edilmesi adil olmayan bir uygulama olarak görülmüştür. Ancak çok güçlü karineler ve hazfe delalet eden kuvvetli deliller olduğu zaman edatların hazfına cevaz verilmiştir.⁴¹ Edatların hazif edilmesi konusu gramer kitaplarında değişik vesilelerle ele alınmıştır. Süyûtî, *el-İtkân*'da Kur'an'daki edat haziflerini bir araya toplamıştır.⁴²

Dilde asıl olan ispattır, nefy ispatın fer'i durumundadır. Yani asıl olan mananın olumlu olmasıdır, olumsuzluk sonradan gelen arızî bir durumdur. Arapçada olumsuzluk manası ifade eden çeşitli edatlar vardır. Bunlar içinden "Lâ/ل" edatı isim cümlelerinde daha çok cinsi nefy için gelirken fiil cümlelerinde muzari fiili gelecek zamanda olumsuz yapmak için kullanılır. Muzari fiilin evvelindeki bu "Lâ" bazı durumlarda hazfe delalet eden karine olması halinde lafızdan hazif edilirken olumsuzluk manası cümlede kalır. "Lâ" edatının manası cümlede kaldığı halde lafızdan düşürülmesi Arap kelamında ve Kur'an'da çoktur. Sibeveyhî, "Lâ"nın hazfına şu örneği vermiştir: *والله إن أتيته آتيك* "Allah'a yemin ederim ki sen bana gelersen ben sana gelmem." Bu örnekte kasem, şart cümlesinden önce kelamın başında gelmiş olduğundan cevap cümlesi şartın değil kasemindir. Kasemin cevabı olumlu olduğu zaman anlamı tekit için fiilin başında fethalı Lâm (Lâmü'l-ibtidâ) ve fiilin sonunda şeddeli tekit nûnu olması gerekir. *آتيتك* olan cevap cümlesinde bu edatlar olmadığı için hazif edilmiş "Lâ" edatının takdir edilmesi zorunludur. Çünkü kasemin cevabı ya "Lâ" ile menfî fiil, ya Lâm-ı ibtidâ ve nûn ile tekitli fiil ya da "İnne" ile başlayan isim cümlesi olur.⁴³ Aynı durum Arapların *والله أفعل ذاك أبداً* "Allah'a yemin ederim ki bunu asla yapmam." cümlesinde de söz konusudur. Kasemin cevabı olan fiil cümlesinde lâ-ı ibtidâ ve tekit nûnu olmadığı için cevabın menfi olması zorunludur. Nefî edatı olan "Lâ" ise mahzûftur.⁴⁴

Dilbilimciler, Arap kelamında "Lâ" edatının hazfını kıyasî ve semâî olmak üzere iki kısımda ele almışlardır. Kasemin cevabında lâ-ı ibtidâ ve nûn ile tekitli olmayan muzari fiilde "Lâ" edatının hazfı kıyasîdir. Kur'an'da bu tertiple gelen tek bir ayet vardır. *تَاللهِ تَفْتَأُ تَذْكُرُ يَوْسُفَ* "Allah'a yemin olsun ki sen Yusuf'u anmayı sürdürüyorsun/ devam ediyorsun."⁴⁵ Bu ayette kasemin cevabı olan *تَفْتَأُ* fiilinin başındaki olumsuzluk edatı

⁴⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/154-156.

⁴¹ Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş el-Halebî, *Şerhu'l-Mufasssal* (Mısır: et-Tabâatü'l-Müniriyye, ts.), 2/15.

⁴² Süyûtî, *el-İtkân*, 2/160-162.

⁴³ Sibeveyhi, *el-Kitab*, 3/84.

⁴⁴ Sibeveyhi, *el-Kitab*, 3/105.

⁴⁵ Yûsuf 12/85.

olan (ل) hazif edilmiştir. Bu konuda bütün dilbilimciler ve müfessirler ittifak halindedir.⁴⁶ Ferrâ' (öl. 207/822), bu ayetin tefsirinde "Lâ" edatının yemin ifadelerinden sonra gelen cevap cümlelerindeki muzari fiilde mahzûf olduğunu söyledikten sonra ayetin manasının (لا تزال تذكر يوسف) yani "Yûsuf'u anmayı sürdürüyor-sun" olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷ Zemahşerî (öl. 538/1144), bu ayette mana ve gramer açısından her hangi bir karışıklık olmadığı için "Lâ" edatının hazif edildiğini söylemiştir.⁴⁸ Fahreddîn er-Râzî (öl. 606/1210), kasemin cevabı olan muzari fiilde olumlu bir mana kastedilmesi durumunda mutlaka fethalı ibtidâ lâmi ve tekit nûnu olması gerektiğini, bu olmadığı için cevap cümlesinin mahzûf bir "Lâ" ile olumsuzluk ifade ettiğini açıklamıştır.⁴⁹ Müfessirlerin çoğunluğu bu ayetteki "Lâ" edatının hazfine İmruülkays b. Hucr'un (öl. 540) şu şiiriyle istişhâd etmişlerdir:

فقلتُ يمينَ الله أبرحُ قاعدًا ولو قطعوا رأسي لدَيْكَ وأوصالي
*"Başımı ve bütün mafsallarımı kesip koparsalar da Allah'a yemin olsun ki senin yanından asla ayrılmam dedim."*⁵⁰ İmruülkays, bu şiirinde yeminden sonra gelen fiilin başındaki olumsuzluk edatı olan (Lâ) yı lafızdan hazif etse de manada bırakmıştır. Çünkü nefy edatı takdir etmeden mana sahih olmamaktadır. Cümledeki أبرحُ fiili لا أبرحُ manasıdır.⁵¹

Yukarıdaki ayette تَفَنَّا fiilinde "Lâ" edatının hazfına başka delil ve karine de vardır. Çünkü فَتَى fiili ما زال anlamında nâkis fiildir. Kendisiyle sübut ve istimrâr yani devamlılık kastedilir. Devamlılık manası için de lafzen ya da takdiren nefiy edatına ihtiyaç vardır. فَتَى fiilinin sözlük anlamı kesmek, bırakmak ve terk etmektir. Yani olumsuz bir anlam ifade etmektedir. Nefyü'n-nefyi isbât yani iki olumsuzdan bir olumlu mana elde etmek için mutlaka bir olumsuzluk edatı gereklidir.⁵² Bu ayette تَفَنَّا fiilinden önce hazif edilmiş bir (ل) takdir edilmez ise mana *"Allah'a yemin olsun ki sen Yusuf'u anmayı bırakıp terk ediyorsun"* şeklinde olur ki bu mana ayetin bağlamına uygun değildir.

Nefy/olumsuzluk edatı olan "Lâ" nın bazı durumlarda herhangi bir nahiv kuralına dayanmaksızın Arapların kullanımına bağlı olarak kasemin cevabı dışındaki muzari fiillerde hazif edilmesi semâî'dir. "Lâ"

⁴⁶ Fâdıl Salih es-Samarrâî, *Me'âni'n-nahv* (Amman: Dâru'l-Fikr, 1420/2000), 4/178.

⁴⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ', *Me'âni'l-Kur'ân* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1403/1983), 2/54.

⁴⁸ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali Muhammed Muavviz (Riyad: Mektebetü'l-'Abeykân, 1418/1998), 3/318.

⁴⁹ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1413/1997), 6/499.

⁵⁰ İmruülkays, *Dîvânü İmruülkays*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim (Beyrut: Dâru'l-Me'ârif, 2014), 32.

⁵¹ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1422/2002), 5/247-248; Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mesûd el-Begavî, *Me'âlimu't-Tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. (Riyad: Dâru Tayyibe, 1411), 4/268; Ebû'l-Kâsım Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/318; Ebû Muhammed Abüdlhak b. Gâlib b. Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1422/2001), 3/372; Muhammed b. Muhammed el-İmadî Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm*. (Kahire: Dâru'l-Mushaf, ts.), 4/302.

⁵² Câmi, *Molla Câmurâsi'l-Arabî el-Fevâidü'z-zıyâiyye*, 373.

edatının semâî olarak hazfı Arap dilinin kullanımındaki siyak ve sibakın delaletiyle ya da manevî karineler vasıtasıyla bilinir.

Araplar gündelik konuşmalarında ve şiirde çok kere “Lâ” edatını manadan değil sadece teleffuzdan hazif ederler. Sözü bağlamı “Lâ” edatının hazfına delalet eder. Örneğin, جئتُك أن تلومني “Beni azarlamaman için sana geldim.” cümlesinin aslı جئتُك أن لا تلومني şeklindedir. Muzari fiili nasb eden أن den sonra fiili olumsuz yapan “Lâ” edatı teleffuzdan hazif edildiği halde manada durmaktadır. Yine Araplar, أطعمتك أن تجوع “Acıkma-man için sana yemek yedirdim.” cümlesinde “Lâ” edatını manada baki olduğu halde söylenişten düşürmüşlerdir. Cümlelerin aslı, أطعمتك ألا تجوع şeklindedir. Bir başka örnek de أغنيك أن تفتقر “Muhtaç olmaman için seni zenginleştirdim.” cümlesidir. Bu cümlelerin aslı da أغنيك ألا تفتقر şeklindedir.⁵³

Cahiliye döneminin mu'allakât sahibi şairlerinden Amr b. Külsüm (öl. 584), bir kasidesinde muzari fiilin başındaki olumsuzluk edatı olan “Lâ” yı hazif ederek şöyle demiştir: نزلتم منزل الأضياف منا فعجلنا القرى أن تشتمونا “Savaşmak için misafirlerimizin geldiği yere geldiniz. Bize sövmemeniz için savaşta acele ettik.” Şair, أن تشتمونا muzari fiilinin başındaki “Lâ” edatını manada bırakıp lafızdan hazif etmiştir.⁵⁴

“Lâ” edatının manadan değil de telaffuzdan hazif edilmesine Arap şiirinden diğer bir örnek de el-Kaddâmî'nin (öl.101/717) deveyi nitelerken söylediği şu şiiridir: رأينا ما يرى البصراء فيها فآلينا عليها أن تُباعا “Onda (devede) basiret sahiplerinin gördüklerini gördük, satılmaması için üzerine yemin ettik.” Kaddâmî, bu şiirinde muzari fiili olumsuzlaştıran “Lâ” edatını telaffuzdan hazif etmiş, manada bırakmıştır. Fiilin takdiri ve manası ألا şeklindedir.⁵⁵

3. “Lâ” Edatının Hazif Edildiği Bazı Ayetler ve Meallere Yansıması

Arap dilinde yaygın olarak hazif edilen “Lâ” edatı Kur'an'da da bazı ayetlerde lafızdan hazif edilmiş olarak gelmiştir. Edat, lafızdan düşürülse de manada kastedildiğinden cümle olumlu telaffuz edilse de manası olumsuzdur. Anlam değişmesine sebep olan bu duruma Kur'an çevirilerinde ve meallerde dikkat edilmediğinde eksik çeviri yapılmış olacağından ayetin manasının açık bir şekilde anlaşılmasını zorlaştıracaktır. Bu konunun daha iyi anlaşılması için müfessirlerin bazı ayetlerde “Lâ” edatının hazfıyla ilgili görüşlerine yer verildikten sonra seçilen meallerde söz konusu ayetlere yapılan çeviriler incelenecektir.

Örnek 1: (يَبِينُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ) (en-Nisâ, 4/176)

en-Nisâ sûresinin bu son ayeti kadınlarla ilgili (kız kardeşler) miras haklarından bahsetmektedir. Öz kızların dahi mirastan mahrum bırakıldığı bir toplumda babadan bir kız kardeşlere mirastan pay verilmesini emreden bu ayetin sonunda miras başta olmak üzere kadınların haklarına riayet konusunda tembih için “yanılmayasınız diye Allah size açıklamalarda bulunuyor” buyurularak insanların açık hükümler karşısında şaşırıp yoldan çıkmamaları açıklanıyor.

⁵³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân, thk. Abdullah b. Abdülmuh-sin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 1424/2003), 7/725-726.

⁵⁴ Muhammed Ali Tâhâ, Fethu'l-kebîr el-müte'âl i'râbu'l-mu'allekâtî'l- 'aşri't-tıvâl (Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1409/1989), 1/30.

⁵⁵ Taberî, Câmi'u'l-beyân, 7/725-726.

Müfessirlerin çoğunluğu bu ayetteki muzari fiilden önce nefiy edatı olan “Lâ” takdir etmişlerdir. Mukâtil b. Süleymân (öl. 150/767), ayetin bu bölümünü tefsir ederken (لَا تَخْطِئُوا قِسْمَةَ الْوَارِثِ) “miras taksiminde hata etmeyiniz diye Allah size bu (hükümleri) açıklıyor.” ifadelerini kullanmıştır.⁵⁶ Dilbilimsel tefsirin öncülerinden el-Ferrâ’ (öl. 207/822), mastar manası ifade eden (أَنْ) edatının yerinde (لَا) ve (لِكَيْلَا) edatlarının getirilmesinin mümkün olduğu yerlerde (لَا) edatının hazif edildiğini söyleyerek ayetteki söz konusu cümlelerin manasının (أَلَا تَضِلُّوْا) yani “miras konusunda yanlışlık hata etmeyiniz diye Allah bunları size açıklıyor” şeklinde olduğunu bildirmiştir.⁵⁷ Taberî (öl. 310/923), ayetin bu bölümünün açıklamasını yaparken siyakın delaletiyle mananın (يَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ لَا تَضِلُّوا ، وَلَوْلَا تَضِلُّوا) “şaşırmamanız için; yanlışlmayınız diye...” olduğunu söylemiştir. Olumsuzluk edatı olan “Lâ”, manada maksut olduğu halde sadece lafızdan düşürülmüştür. Bu kullanımın Arap dilinde yaygın olduğunu söyleyen Taberî, “Lâ”nın hazfına şiirle istiḥâdda bulunmuştur. Taberî’nin naklettiği diğer bir i ‘râb veḥi de اَنْ تَضِلُّوا cümlesinin mahzûf “Lâ” takdir edilmeksizin bir önceki cümlelerin sebebini açıklayan mef’ûl-ü li ecliḥ olmasıdır.⁵⁸ Mâtürîdî (öl. 333/944), Kûfe dil mektebinin öncü imamlarından el-Kisâ’den (öl. 189/805) naklen Arapların yaygın kullanım olarak اَنْ تَجُوعَ ve اَغْنِيَتْكَ اَنْ اَطْعَمْتِكَ gibi cümlelerde muzari fiilden önceki olumsuzluk edatı olan “Lâ”yı lafızdan hazif ettiklerini söyledikten sonra ayetteki ilgili bölümün manasının (أَلَا تَضِلُّوا) olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*ta (اَنْ تَضِلُّوا) cümlesinin i‘râb yönünden önce geçen fiilin sebebini açıklayan meful-ü leh makamında mahallen mensûb olduğunu, manasının da muzâf takdiriyle (كِرَاهَةً اَنْ تَضِلُّوا) yani “Allah, sizin miras taksimi konusunda hata etmenizi kerih gördüğü için bunları açıklıyor” şeklinde olduğunu bildirmiştir.⁶⁰ Fahreddîn er-Râzî (öl. 606/1210), ayetteki اَنْ تَضِلُّوا لَكُمْ اَللّٰهُ يَبَيِّنُ cümlesinin üç türlü yorumlandığını söylemiştir. Birincisi, Basralı dilcilere göre muzâf takdiriyle اَنْ تَضِلُّوا لَكُمْ اَللّٰهُ يَبَيِّنُ şeklindedir. Bu durumda mana “Allah, hataya düşmenizi istemediği için size (miras taksimini) açıklıyor” şeklindedir. İkincisi, Kûfeli dilcilere göre muzari fiilden önce olumsuzluk edatı olan “لَا”nın hazif edilmesiyle اَللّٰهُ يَبَيِّنُ لَكُمْ لَوْلَا تَضِلُّوا şeklindedir. Bu takdirde mana, “Hata etmemeniz için Allah size (miras taksimini) açıklıyor” şeklindedir. Üçüncüsü, Abdülkâhîr el-Cürcânî’ye göre fiilden önce herhangi bir mahzûf takdir edilmeksizin اَللّٰهُ يَبَيِّنُ لَكُمْ اَللّٰهُ يَبَيِّنُ لَكُمْ لَوْلَا تَضِلُّوا şeklindedir. Bu takdirde mana, “Allah, size hatayı açıklıyor ki onun hata olduğunu bilip sakınasınız.” şeklinde olur.⁶¹ Elmalılı Hamdi Yazır (öl. 1942), tefsirinde Basralı ve Kûfeli dilcilerin görüşlerini naklettikten sonra nefiy harfi ya da izafet olmadan olduğu gibi tercüme etmenin Türkçe açısından anlaşılır olması için şart cümlesi takdir edilmesinin gerekeceğini, cümle takdirinin harf takdirinden daha uzun olacağından bunun pek uygun olmadığını şu ifadeleriyle dile getirmiştir:

⁵⁶ Ebu’l-Hasen Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleymân*, thk. Ahmed Ferîd. (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1424/2002), 1/275.

⁵⁷ Ferrâ’, *Me’âni’l-Kur’ân*, 1/297.

⁵⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân* 7/725-726.

⁵⁹ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te’vîlâtü ehli’s-sünneh*, thk. Fâtıma Yûsuf el-Haymî. (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle Nâşirûn. 1425/2004), 1/537.

⁶⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/189.

⁶¹ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb* 4/275.

"Bizim lehçe-i lisanımıza göre 'şaşırsınız diye Allah size beyan ediyor' demek de aynı manayı ifade eder. Fakat bu da 'beyan etmezse şaşırsınız' demek olacağından daha uzun bir takdiri muhtevidir. Halbuki bir harfi nefiy takdiri, böyle bir cümle şartıyye takdirinden elbet evladır."⁶²

Gerek erken dönem gerek klasik dönem gerekse çağdaş dönem tefsirlerinde Nisâ sûresi 176. ayetin son cümlesinde mananın sıhhati için genel olarak üç görüş belirtilmiştir. Birincisi, mananın sıhhati için fiilden önce hazif edilmiş nefiy edatı olan "Lâ"nın manada takdir edilmesidir. Bu görüş, Kûfeli dil alimlerinin tercihidir. İkincisi, fiilden önce muzâf takdir edilmesidir. Bu görüş, Basralı dâimîlerin tercihidir. Üçüncüsü ise fiilden önce hiçbir edat ya da muzaf takdir etmeksizin cümlelerin mef'ûl-ü li ecli olarak önceki fiilin sebebini açıklamasıdır. Müfessirlerin bu ayetteki *يَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضْلُوا* cümlesinin grameriyle ilgili yorumları diğer ayetlerdeki benzeri cümle yapılarına yaptıkları yorumlarla paralellik göstermektedir. Bu ayetin ilgili cümlesiyle ilgili müfessirlerin görüşlerini naklettikten sonra şimdi de seçtiğimiz meallerde nasıl tercüme edildiğini görmek yerinde olacaktır.

Elmalılı: "... *şaşıyorsunuz* diye Allah size beyan buyuruyor, Allah her şey'e alimdir."

Ateş: "... *Şaşırsınız* diye Allah size (hükümünü) açıklıyor. Allah, herşeyi bilir."

Diyanet: "...*Sapmayasınız* diye Allah size (hükümünü) açıklıyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."

Kur'an Yolu: "... *Yanılmayasınız* diye Allah size açıklama yapıyor. Allah her şeyi bilmektedir."

Feyizli: "... *Şaşırp sapmayasınız* diye Allah size (hükümünü) açıklıyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir."

Örnek olarak seçtiğimiz bu meallere bakıldığında Diyanet, Kur'an Yolu ve Feyizli'nin mealleri ayette telaffuzdan mahzûf olduğu halde siyakın delaletiyle manada mevcut olan "Lâ" edatındaki olumsuzluğu çeviriye sarîh ifadelerle yansıttıkları görülmektedir. Bu mealler, -müfessirlerin öncelikli tercihi olan- "Lâ" edatının hazfını öne çıkarmışlardır. Elmalılı ve Ateş ise herhangi bir hazif takdir edilmeksizin cümlelerin mef'ûl olması durumunu tercih etmişlerdir. Burada dikkat çeken bir husus yukarıda aktarıldığı gibi Elmalılı, tefsirinde "Lâ" edatının ya da muzâfın takdiriyle tercümenin daha sıhhatli olacağını söylemesine rağmen mealde *أَنْ تَضْلُوا* cümlesinde hazif takdir etmeden tercüme yapmayı tercih etmiştir. Bizim teklifimiz, mealde mahzûf "Lâ" edatının ifade ettiği olumsuzluğu çeviriye sarîh ifadelerle yansıtmak şeklindedir. Çünkü bu kullanım, Kur'an'ın dili olan Arapçada çok yaygın bir durum olduğu gibi müfessirlerin çoğunun "Lâ" edatının lafızdan hazif edilse de manada baki kalacağı yönündeki görüşleridir.

Örnek 2: *وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ* (en-Nahl, 16/15)

Bir önceki örnekte olduğu gibi müfessirler bu ayetteki *أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ* muzari fiilinden önce kelamın fehvasından ve bağlamından anlaşılan manaya nazaran lafızdan hazif edildiği halde manada mevcut olan "Lâ" edatının ya da muzâf "كراهة" mastarının varlığından söz etmişlerdir. Mukâtil b. Süleymân, söz konusu muzari fiili (لَا تَرَوْنَ بِكُمْ الْأَرْضَ) şeklinde nefiy edatıyla takdir etmiştir. Buna göre ayet, "*yeryüzü sizi yerinizden çıkarıp savurmaması için sabit dağlar ve ağırlıklar yerleştirdi....*" manasınadır.⁶³ Taberî, bu ayetteki durumun bir önceki örnekte anlatılan Nisâ sûresi 176. ayetteki gibi olup (لَا) edatının hazif edildiğini, takdirinin de (أَنْ لَا)

⁶² Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 3/1542.

⁶³ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleymân*, 2/216.

(تميد بكم) yani “*sizi sarsmaması için*” şeklinde olduğunu ifade etmiştir.⁶⁴ Ebu'l-Leys es-Semerkindî (öl. 373/983), Arap dilinde (ل) edatının hazfına delalet eden bir karine olması durumunda lafızdan hazif edilip manada ispat edildiğini söyleyerek ayetin takdirinin (لكيلا تميد بكم) yani “*sizi sarsmaması ve savurmaması için*” şeklinde olduğunu açıklamıştır.⁶⁵ Bagavî (öl. 516/1122), (للا تميد بكم) yani “*sizi sarsmaması için*” şeklinde yorumlarken⁶⁶ Zemahşerî, muzâf takdiriyle (كراهة أن يميد بكم) yani “*Allah, yeryüzünün sizi sağa sola savurmasını istemediği için*” olmasını tercih etmiştir.⁶⁷ Fahreddîn er-Râzî, Nisâ sûresi 176. ayette de açıkladığı gibi bu ayetteki takdirin Kûfeli dilcilere göre (للا تميد بكم) yani “*yeryüzü sizi sarsmaması için*”, Basralı dilcilere göre de (كراهة أن تميد بكم) yani “*yer yüzünün sizi sarsmasını istemediği için*” şeklinde olduğunu söylemiştir.⁶⁸ Râzî'nin bu yaklaşımını Kurtubî (öl. 671/1273), Ebüssuûd (öl. 982/1574), Şevkânî (öl. 1250/1834), ve Âlûsî (öl. 1270/1854) gibi müfessirlerde de görmek mümkündür.⁶⁹ İbn Âşûr (öl. 1973), bu ayetteki ilgili cümlenin tefsirinde karinelerin delalet ettiği bir hazif olduğunu, bununda Arap kelimasında ve Kur'an-ı Kerim'de çok sık kullanıldığını örnekleriyle açıklamıştır. Bu ayetteki mahzûfu Kûfelilerin (لأن لا تميد بكم) yani “*sizi sarsmaması için*” şeklinde, Basralıların muzâf takdiriyle (كراهية أن تميد بكم) yani “*sizi sarsmasını istemediği için*” şeklinde tevil ettiklerini söylemiştir.⁷⁰ Tefsir ilteratürü incelendiğinde, müfessirlerin ayetin ifade ettiği mananın tam olarak anlaşılabilmesi için siyakının delalet ettiği bir hazif olduğunu söyledikleri görülecektir. Bu hazfın belirlenmesinde iki yol vardır. Birincisi, Kûfeli dilcilerin tercihi olan (ل) edatıdır. İkincisi ise Basralı dilcilerin tercihi muzâf olan (كراهة) lafzıdır. Dikkat edilirse, Kûfeliler lafzı ve manası olumsuz olan (ل) edatının hazfını tercih ederken, Basralılar lafız yönünden olumlu ancak mana yönünden olumsuz olan (كراهة) lafzının hazfını tercih etmişlerdir. Her iki taktirde de ayette ifade edilmeye çalışılan mana olumsuzluktur. Bu ayetteki hazifle ilgili görüşleri farklı tefsirlerden naklettikten sonra şimdi de seçilen meallerden ayetin çevirisine bakmak, karşılaştırma yapmak açısından yerinde olacaktır.

Elmalılı: “*Hem arzda ağır baskılar bıraktı ki sizi çalkar diye, hem de nehirler ve yollar, gerek ki doğru gidesiniz.*”

⁶⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14/189.

⁶⁵ Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Bahru'l-'ulûm*, thk. Ali Muhammed Muavviz vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1413/1993), 2/231.

⁶⁶ Ebû Muhammed el-Hüseyn Mesûd el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. (Riyâd: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1411) 5/13.

⁶⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/429.

⁶⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 7/189.

⁶⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006), 12/303; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/103; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, thk. Abdürrahmân el-'Umeyra (el-Mansûra: Dâru'l-Vefâ, ts.), 3/212; Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.), 14/114.

⁷⁰ Muhammed Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye li'n-Neşr, 1984), 14/121.

Ateş: “*Sizi sarsar diye arza ağır baskılar attı, ırmaklar ve yollar yaptı ki doğru yolu bulasınız (amaçlarınıza eresiniz).*”

Diyanet: “*Sizi sarsmaması için yeryüzünde sağlam dağlar; yolunuzu bulmanız için de nehirler, yollar ve nice işaretler meydana getirdi.*”

Kur'an Yolu: “*O, sizi sarsmaması için yere sağlam dağlar yerleştirdi, ırmaklar ve yollar açtı ki gideceğiniz yere ulaşabilesiniz.*”

Feyizli: “*Yeryüzü sizi sarsmasın diye (Allah) yeryüzünde sağlam/sabit dağları, yolunuzu bulasınız diye de ırmakları, yolları ve nice alametleri (yaratıp) bıraktı.*”

Bu meallerdeki çevirilere bakıldığında bir önceki örnekteki gibi Elmalılı ve Ateş, ayetin nazmında siyakın delaletiyle tayin edilen hazfı meallerine zımnî olarak yansıtmışlardır. Diğer mealler ise telaffuzdan mahzûf olan “Lâ” edatındaki olumsuzluğu çeviriye açık ve anlaşılır ifadelerle yansıtmışlardır. Müfessirler bu ayette hazfın varlığında ittifak ettikleri için bizim kanaatimize göre de hazif edilmiş olumsuzluğu çeviriye sarîh ifadelerle yansıtmak mananın daha sıhhatli ve anlaşılır bir şekilde aktarılması açısından önemlidir.

Örnek 3: يَعْظُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (en-Nûr, 24/17)

Bu ayetin de içinde bulunduğu ayetler, Hz. Âişe'nin bir yolculukta maruz kaldığı iftira karşısında müminlerin ne şekilde davranmaları gerektiğini bildirmek için indirilmiştir. Bu konuda gafletleri sebebiyle bu iftirayı dillendiren bazı müminler itap suretiyle uyarılarak bir daha böyle bir hataya düşmemeleri kendilerine öğütlenmiştir.

Taberî, bu ayetin tefsirinde (أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا) cümlesinin açıklamasını yaparken (لَا تَعُودُوا لِمِثْلِ فَعَلِكُمُ الَّذِي) ifadelerini kullanarak mananın sıhhati için fiilden önce hazif edilmiş bir (لَا) edatı getirmiştir. Yani “Hz. Âişe hakkında söylediklerinizin bir benzerini ebediyyen söylememeniz için Allah size öğüt veriyor.” şeklinde açıklayarak hazfın varlığına dikkat çekmiştir.⁷¹ Vâhidî (öl. 468/1076), ayetteki mahzûfu (كراهة) mastarı olarak takdir ederek mananın (كراهة أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِ هَذَا الْإِفْكِ أَبَدًا) takdirinde olduğunu söylemiştir. Bu durumda ayetin manası “bu iftiraya bir daha ebediyyen dönmenizi istemediği için Allah size öğüt veriyor” şeklinde olur.⁷² Vâhidî'nin yorumunun bir benzerini İbn Atıyye (öl. 541/1147) yapmıştır.⁷³ Fahrreddîn er-Râzî, ayetin tefsirinde (لَكِي لَا تَعُودُوا إِلَى مِثْلِ هَذَا الْعَمَلِ أَبَدًا) ifadeleriyle hazif edilmiş bir “لَا” edatı takdir ederken⁷⁴ Ebüssuûd, İbn Acîbe (öl. 1224/1809) ve Âlûsî, mahzûfun muzâf “كراهة” ya da “لَا” edatı olmasının imkanı üzerinde durmuşlardır.⁷⁵ Burada görüşlerine yer veremediğimiz bir çok müfessir de ayetin ifade ettiği mananın sahîh olmasında hazif takdirine itibar etmişlerdir. Bu ayetin meallerdeki çevirisi şu şekildedir:

⁷¹ Taberî, Câmi'u'l-beyân, 17/218.

⁷² Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-azîz*, thk. Safvet Adnân (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1415/1995), 759.

⁷³ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelüsî, *Muharrerü'l-vecîz*, thk. Abdüsselâm Abdü's-Şâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001), 4/171.

⁷⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 8/344.

⁷⁵ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 6/163; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, thk. Ahmed Abdullâh Raslân (Kahire: b.y., 1419/1999), 4/20; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 18/122.

Elmalılı: “Böyle bir şey’e ebedâ **avdet etmiyesiniz** eğer mümin iseniz diye Allah size va’z viriyor.”

Ateş: “Allah size öğüt veriyor ki eğer inananlar iseniz böyle bir şeye bir daha asla **dönmeyesiniz.**”

Diyanet: “Eğer inanıyorsanız, bu gibi şeylere bir daha ebediyyen **dönmemeniz için** Allah size öğüt veriyor.”

Kur'an Yolu: “Eğer gerçek müminlerseniz Allah size, bir daha asla böyle bir şey **yapmamanızı** öğütüyor.”

Feyizli: “Eğer iman edenler iseniz o (iftira)nın benzerine dönmenizi Allah size, ebedî olarak **yasak ediyor.**”

Görüldüğü gibi mütercimler ayetin çevirisinde muzari fiilden önceki hazif edilmiş olumsuzluk edatına itibar etmişlerdir. Olumsuzluk ifade eden “Lâ” edatını çeviride takdir etmenin çeviride mananın sıhhati için önemlidir.

Örnek 4: وَلَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ (en-Nûr, 24/22)

Taberî'nin naklettiğine göre ifk hadisesinde Hz. Âişe'ye iftira edenler arasında Hz. Ebû Bekir'in halasının oğlu Mistah'da bulunuyordu. Kendisi fakir ve muhtaç olduğu için Hz. Ebû Bekir kendisine yardım ediyordu. İfk hadisesinden sonra Hz. Ebû Bekir, nankörlük yapan Mistah'a yardım etmeyeceğine dair yemin etmesi üzerine bu ayet nazil oldu.⁷⁶

(يَأْتَلِ) fiili, yemin etmek manasına olan (أَتَى) kök fiilinin ifti'âl (اِفْتَعَلَ) kalıbından nehy-i gâib olup “yemin etmesinler” manasındadır. Ferrâ', Medine kurrâsından bir kısmının bu fiili ihmal etmek ve kusurlu davranmak manasına olan (أَتَى) kök fiilinin tefa'ul (تَفَعَّلَ) kalıbında (وَلَا يَتَأَلَّ) “kusur etmesinler” şeklinde okuduğunu, ancak bu kıraat veçhinin mushafın resmi hattına uygun olmadığını söylemiştir.⁷⁷ Taberî'de bu konuda mushafın resmi hattına uygun olan kıraatin tercih edilmesi gerektiğini söylemiştir. Mütevâtir kıraat, “yemin etmesinler” manasına olan (وَلَا يَأْتَلِ) şeklindedir.⁷⁸ Bu durumda mananın sahih olması için (أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَى) cümlesinden önce olumsuzluk edatının takdir edilmesi gerekli olmaktadır. Müfessirler, bu ayette (أَنْ يُؤْتُوا) fiilinden önce “Lâ” edatının hazif edildiğini çeşitli yorumlarla açıklamışlardır. Taberî, (لَا تُقْسِمُوا إِلَّا تَنْفَعُوا أَحَدًا) yani “hiç kimseye faydalı olmayacağım diye yemin etmeyin”⁷⁹ şeklinde yorumlarken Zemahşerî, (لَا يَحْلِفُوا عَلَى) yani “muhtaçlara ihsanda bulunmamak üzere yemin etmesinler” ifadelerini kullanmıştır.⁸⁰ İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201), Kurtubî ve Beyzâvî (öl. 685/1286) bu cümlelerin yorumunda (أَنْ لَا يُؤْتُوا) yani “vermemek için” şeklinde mahzûf bir “Lâ” edatı takdir ederlerken⁸¹ Ebüssuûd ve Şevkânî ise harfi

⁷⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 17/224.

⁷⁷ Ferrâ', *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/248.

⁷⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 17/223.

⁷⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 17/223.

⁸⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/279.

⁸¹ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. el-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1404/1984), 6/24; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/181; Nâsirüddîn Ebu'l-Hayr Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl* (Beyrut: Dâru't-Turâsî'l-Arabî, ts.), 4/102.

cer ve olumsuzluk edatıyla (على أن لا يُؤْتُوا) yani “vermemek üzere yemin etmesinler” ifadeleriyle yorumlamışlardır.⁸² Müfessirlerin bu açıklamalarından sonra ayetin meallerde ki çevirisine atfı nazar etmek yerinde olacaktır.

Elmalılı: “Bir de içinizden fadl-ü vüs’at sahibi olanlar karabet sahiblerine, miskînlere ve Allah yolunda muhacirlere **vergisini vermekten kusur etmesin** ve afvetsin...”

Ateş: “Sizden fazilet ve servet sahibi kimseler, yakınlığı bulunanlara, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere **bir şey vermemeğe yemin etmesinler, affetsinler, ...**”

Diyanet: “İçinizden varlık ve servet sahibi kimseler yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere (kendi mallarından bir şey) **vermeyeceklerine yemin etmesinler...**”

Kur'an Yolu: “İçinizden yardım sever ve zengin olanlar akrabaya, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere artık **bir şey vermeyeceğiz** diye yemin etmesinler...”

Feyizli: “Sizden fazilet ve servet sahibi olanlar; yakınlarına, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere (mallarından bir şey) **vermekte kusur etmesinler...**”

Meallerde ayetin çevirisine baktığımızda Elmalılı'nın ayetin başındaki (ولا يَأْتِلْ) fiilini mütevatir kıraat üzerine değil, şaz bir kıraat olan (ولا يَتَّالْ) kıraatine itibar ederek söz konusu fiile yemin manası değil, kusur ve eksiklik manası vermiştir. Çeviride şaz kıraati tercih etmiştir. Aynı yaklaşımı Feyizli'nin çevirisinde de görmek mümkündür. Bu itibarla (أن يُؤْتُوا) fiilinden önce “Lâ” edatının hazfına itibar etmemişlerdir. Bu şekilde tercüme, Kur'an'ın resmi hattına muvafık olmayan şaz bir kıraate dayandığı için ayetin bağlamına da uygun değildir. Diğer meallerde ise mütevatir kıraate itibar edilerek (ولا يَأْتِلْ) fiiline yemin manası yüklenmiş, (أن يُؤْتُوا) fiilinden önce hazif edilmiş bir “Lâ” edatının varlığına itibar edilerek olumsuzluk çevirilere yansıtılmıştır. İlmi veriler ışığında bakıldığında Elmalılı'nın ve Feyizli'nin çevirileri sorunlu dururken diğer çeviriler ayetin manasını Türkçeye aktarmakta daha isabetli gözüküklerini söylemek mümkündür.

Örnek 5: إِنَّ اللَّهَ يُمِصُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا (Fâtır, 35/41)

Bu ayette yer alan (أَنْ تَزُولَا) muzari fiilinden önce lafızdan hazif edilmiş, ancak manada var olan “Lâ” edatının varlığı ilk dönemden itibaren müfessirler tarafından ifade edilmiştir. Mukâtil b. Süleymân, ayetteki mananın (أَلَا تَزُولَا عَنْ مَوَاضِعِهَا) yani “yer ve gökler bulundukları konumlarından yok olmamaları için Allah onları tutuyor” takdirinde olduğunu söylemiştir.⁸³ Semerkandî ve Tûsî (öl. 460/1067), ayetteki takdirin لَمَّا تَزُولَا عَنْ مَوَاضِعِهَا olduğunu açıklarken Begavî, تَزُولَا şeklinde Zemahşerî de تَزُولَا مِنْ أَنْ يَمْنَعَهُمَا مِنْ أَنْ تَزُولَا şeklinde tevil etmişlerdir. Ayette mananın sahih olabilmesi için siyakın delaletiyle ve aklî karineyle fiilden önce olumsuzluk manasına delalet eden edat, mastar ya da fiil takdir edilmesinin gerekliliği üzerinde durmuşlardır.⁸⁴ Ayetteki تَزُولَا fiilinin engellemek manasına hamledilmesi durumunda mananın sıhhati için herhangi bir hazif ya

⁸² Ebüssuûd, *İrşâdû'l-akli's-selîm*, 6/165; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 4/23.

⁸³ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleymân*, 3/79.

⁸⁴ Semerkandî, *Bahru'l-'ulûm*, 3/90; Ebû Cafer Muhammed b. el-Hasen et-Tusî, *et-Tibyân*, thk. Ahmed Habîb (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.), 8/437; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 6/426; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/161.

da takdire ihtiyaç olmayacağını söyleyen müfessirler olsa da⁸⁵ ekseri müfessirlere göre ayette hazif edilmiş "Lâ" edatı vardır. Ayetteki yorumları özetledikten sonra meallerde şu çevirilerle karşılaşırız:

Elmalılı: "Doğrusu Gökleri ve Yeri **zeval buluvermelerinden** Allah tutuyor ..."

Ateş: "Allah **yıkılmamaları** için gökleri ve yeri tutmaktadır."

Diyanet: "Şüphesiz Allah, gökleri ve yeri, **yok olup gitmesinler** diye (kurduğu düzende) tutuyor."

Kur'an Yolu: "Gerçek şu ki Allah, koyduğu düzenden **sapmamaları için** gökleri ve yeri tutmaktadır."

Feyizli: "Şüphesiz ki Allah, gökleri ve yeri, (düzenleri bozulup) **yok olurlar diye** (kudret kanunlarıyla) tutmaktadır."

Bu çevirilerden Elmalılı ve Feyizli, ayetteki (أَنْ تَزُولَا) ifadesinin çevirisinde herhangi bir mahzûf takdir etmeden "zeval buluvermelerinden" ve "yok olurlar diye" şeklinde çevirilerini yapmışlardır. Zemahşerî'nin de dediği gibi olumsuzluk manasını ayetin başındaki (يَمْسِكُ) fiilinden almışlardır. Çünkü imsak yani tutmak menetmek ve engellemek manasıdır.⁸⁶ Diğer mealler ise müfessirlerin de açıkladıkları gibi hazif edilmiş "Lâ" edatını dikkate alarak meallerine yansıtmışlardır. Kanaatimize göre müfessirlerin tercihlerini de göz önünde bulundurarak olumsuzluğu çeviriye sarıh bir şekilde yansıtmak daha isabetlidir.

Kur'an'da "Lâ" edatının hazfıyla ilgili sınırlı sayıdaki ayetin çevirisine yer verdik. Verdiğimiz çeviri örnekleri hazif konusunda yeteri kadar fikir verdiği kanaatindeyiz. Diğer ayetlerde "Lâ" edatının hazfına dair araştırma bu çalışmanın sınırlarına sığmayacak kadar geniş olduğu için bu kadarıyla iktifa etmeyi uygun bulduk.

Sonuç

Kur'an, ilk muhataplarının dili olan Arapçanın bütün niteliklerini yansıtan bir kitap olsa da kendine ait üslubu, söz dizimi, kullandığı lafızlar ve bu lafızları cümle yapısında emsalsiz bir surette kullanması yönüyle mu'ciz bir kitaptır. Kur'an'ın en belirgin üsluplarından biri de hazif üslubudur. Allah Teâla, insanların ilgisini Kur'an'a yönlendirerek onları sürekli aktif tutmak için hazif üslubunu en güzel bir şekilde kullanarak ilahî hitapla muhataplar arasında bir etkileşim oluşturmuştur.

Hazif üslubu, bir yönüyle dilin sözdizimini ve gramerini diğer bir yönüyle de söz sahibinin hazifle ulaştırmak istediği farklı edebî manaları ilgilendirdiği için Kur'an araştırmalarında, tefsirde ve meal çalışmalarında her zaman dikkatleri üzerine çekmiştir. Bunun neticesi olarak hazif konusunda çok farklı görüşler ve ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Kur'an'ın nazmında var olan hazif üslubunu anlamak ve mahzûfu bulup ortaya çıkarmak sözdizimini ve dilin gramerini bilmenin ötesinde nüzul dönemi Araplarının kültürünü ve sosyal yaşantılarını da bilmeyi gerektirir. Kur'an'ın anlaşılmasında metin içi ve metin dışı bağlamaların bilinmesi önemli olduğundan Kur'an'ın ihtiva ettiği hazifleri takdir edip anlamlandırmada her iki bağlama fazlasıyla ihtiyaç vardır.

⁸⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 17/394.

⁸⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/161.

Bu çalışmada hazif konusunda lokal bir konu olarak olumsuzluk ifade eden “Lâ” edatının hazfını ve bu hazfın Türkçe meallere yansıtılıp yansıtılmadığı ele alındı. Sayıları her geçen gün artan meallerden toplamun daha çok itibar ettiği beş meale bakıldığında “Lâ” edatının hazfının çeviriye yansıtılmasında farklı yönelişler olduğu görüldü. Müfessirlerin tefsirlerde “Lâ” edatının hazfında ittifak ettikleri ayetlerde bile meallerde farklı yaklaşımlar ortaya konmuştur. Kur'an'daki muradı ilahinin daha sıhhatli bir şekilde meal okuyucularına yansıtılabilmek için müfessirlerin görüşlerinden de istifade ederek haziflerin çeviride takdir edilerek çeviriye yansıtılması daha isabetli olacağı kanaatimizi ifade etmek isteriz.

Seçtiğimiz meallerden Elmalılı, Ateş ve Feyizli'nin çok kere “Lâ” edatının hazfını çeviriye zımnî olarak yansıttıkları görülmüştür. Bu mealler, bazı ayetlerin çevirisinde müfessirlerin ittifak ettiği görüşlerin aksine daha münferit örüşleri tercih etmişlerdir. Mahzûf “Lâ” edatının Türkçe çeviriye aktarımında Diyanet'in meali ile Kur'an Yolu mealinin daha başarılı olduğunu söylememiz mümkündür. Bundan sonraki meal çalışmalarında ve mevcut meallerin tashihinde müfessirlerin konuyla ilgili görüşleri dikkate alınarak hazifli cümlelerin çevirisinin titizlikle ele alınması Kur'an çevirilerinin güvenilirliğini artıracaktır.

İntihal Taraması/ Plagiarism Detection	Bu makale intihal taramasından geçirildi. / <i>This paper was checked for plagiarism.</i>
Etik Beyan/ Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Finansman/ Grant Support	Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / <i>The authors declared that this study has received no financial support.</i>
Açık Erişim Lisansı /Open Access License	Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. / <i>This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>
Finansman / Funding	Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder. / <i>The author acknowledges that He received no external funding in support of this research.</i>
Yazar Katkıları / Author Contribution	Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: SD (%100) Veri Toplanması / Data Collection: SD (%100) Veri Analizi / Data Analysis: SD (%100) Makalenin Yazımı / Writing up: SD (%100) Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision: SD (%100)
Çıkar Çatışması / Competing Interests	Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / <i>The author declares that He has no competing interests.</i>
Telif Hakkı / Copyright	Servet Demirbaş, Öğr. Gör. Dr.

Kaynakça

- Afîfî, Ahmed. *Zâhiratü't-tahfîf fî'n-nahvi'l-Arabî*. Beyrut: ed-Dâru'l-Mısriyyeti'l-Lübnaniyye, 1417/1996.
- Ali Tâhâ, Muhammed. *Fethu'l-kebîr el-müte'âl i'râbu'l-mu'allekâtî'l-'aşri't-tivâl*. 2 Cilt. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 2. Basım, 1409/1989.
- Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin Mesûd. *Me'âlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. 8 Cilt. Riyâd: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1411.
- Beyzâvî, Nâsiruddîn Ebu'l-Hayr Abdullâh b. Ömer. *Envâru't-tenzîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Câmî, Nûreddîn Abdurrahmân. *Molla Câmi/el-Fevâidü'z-zıyâiyye*. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh: Tâcu'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Cürcânî, Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Delâilü'l-icâz*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1989.
- Durmuş, İsmail. "Hazîf" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/122-224. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmadî. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. 9 Cilt. Kahire: Dâru'l-Mushaf, ts.
- Ekinci, Kutbettin. *Kur'an'da Hazf*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Ferâhidî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-'ayn*. thk. Abdulhamîd Hundâvî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Ferrâ', Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh. *Me'ânî'l-Kur'ân*. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 3. Basım, 1403/1983.
- Feyzü'l-Furkan Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. çev. Hasan Tahsin Feyizli. İstanbul: Acar Basım, 4. Basım, 2007.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415/1995.
- Hafâcî, İbn Sinân. *Sırru'l-fesâha* thk. Ali Fûde. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1305/1932.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abüdlhak b. Gâlib. *el-Muharraru'l-vecîz*. thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1422/2001.
- İbn Acîbe, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. *el-Bahru'l-medîd*. thk. Ahmed Abdullâh Raslân. 5 Cilt. Kahire: b.y., 1419/1999.

- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Cinî, Ebû'l-Feth Osmân el-Mevsilî. *el-Hasâis*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. 3 Cilt. Mısır: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1371/1952.
- İbn el-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân. *Zâdü'l-mesîr*. 9 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 3. Basım, 1404/1984.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf el-Ensârî. *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'arîb*. thk. Abdullatîf Muhammed el-Hatib. Kuveyt: Dâru't-Turâs i'l-'Arabî, 2000.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed. *Lisânü'l-'Arab*. thk. Âmir Ahmed Haydar. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Yaîş, Ebû'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî. *Şerhu'l-Mufasssal*. Mısır: et-Tabâatü'l-Müniriyye, ts.
- İmruülkays. *Dîvânü İmruülkays*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim. Beyrut: Dâru'l-Me'ârif, 4. Basım, 2014.
- Kazvînî, Celâlüddîn Ebu'l-Meâlî Muhammed el-Hatîb. *Telhîsü'l-miftâh*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, ts.
- Kur'an-ı Kerim Meâlî /Kur'an Yolu*. çev. Hayrettin Karaman, vd. İstanbul: İleri Haber Ajansı Yayınları, 8. Basım, 2020.
- Kur'an-ı Kerim Meâlî*. çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 16. Basım, 2011.
- Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâlî*. çev. Süleyman Ateş İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî vd. 22 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1427/2006.
- Mâtüridî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü ehli's-sünneh*. thk. Fâtıma Yûsuf el-Haymî. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn. 1425/2004.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebu'l-Hasen. *Tefsîrû Mukâtil b. Süleymân*. thk. Ahmed Ferîd. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2002.
- Müberred, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî. *el-Muktadab*. thk. Muhammed Abdülhâlik Uzayme. Kahire: b.y., 1415/1994.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtîhu'l-gayb*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1413/1997.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Ebû Muhammed b. Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1422/2002.
- Samarrâî, Fâdıl Sâlih. *Me'âni'n-nahv*. 4 Cilt. Amman: Dâru'l-Fikr, 1420/2000.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf. *Miftâlu'l-'ulûm*. thk. Naîm Zarzûr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987.
- Semerkandî, Ebu'l-Leys. *Bahru'l-'ulûm*. thk. Ali muhammed Muavviz vd. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993.

- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber. *el-Kitâb*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 5 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1408/1988.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed b. Ali. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. thk. Abdürrahmân el- 'Umeyra. 5 Cilt. el-Mansûra: Dâru'l-Vefâ, ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 25 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 1424/2003.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer. *Muhtasaru'l-me'ânî*. İstanbul: Üçler Matbaası, 1977.
- Tusî, Ebû Cafer Muhammed b. el-Hasen. *et-Tîbyân*. thk. Ahmed Habîb. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed. *el-Vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-azîz*. thk. Safvet Adnân. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1415/1995.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd vd. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-'Abeykân, 1418/1998.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *Esâsü'l-belâga*. thk. Muhammed Bâsil. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Zerkeşî, Burhâneddîn Muhammed. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü Dâri't-Turâs, ts.